

Світлана Барило,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Svitlana Barylo,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

Олександра Качмар,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Oleksandra Kachmar,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 372.8:78. 022:398
ББК 74.200.541.3

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ СИМВОЛІКИ

TO FORM INTEREST IN SCHOOLCHILDREN TO MUSIC FOLKLORE BY PATTERNS OF UKRAINIAN SYMBOLISM

З метою формування інтересу у молодших школярів до музичного фольклору доцільно широко застосовувати українську народну символіку, яка відображає дитяче світосприйняття і має величезне значення у їхньому всебічному розвитку. Різноманітність образів народного мистецтва, багатство символів, традицій спричиняє можливість ефективного використання музичного фольклору в педагогічному процесі початкової школи.

Ключові слова: дитячий музичний фольклор, народна музика, символи, формування інтересу.

In order to form interest in schoolchildren to music folklore, Ukrainian folk symbolism should be used to reflect pupils' worldview and to make a huge difference in their comprehensive development. A variety of patterns of folk art and the rich of characters cause an efficient use of folk music in the pedagogical process of primary school.

Key words: to form interest, children's music folk, national symbols.

С целью формирования интереса у младших школьников к музыкальному фольклору целесообразно использовать украинскую народную символику, которая отображает детское восприятие и имеет большое значение в их всестороннем развитии. Разнообразие образов народного искусства, богатство символов, традиций дает возможность эффективного использования музыкального фольклора в педагогическом процессе начальной школы.

Ключевые слова: детский музыкальный фольклор, народная музыка, символы, формирование интереса.

Постановка проблеми. Формування інтересу в учнів молодшого шкільного віку до музичного фольклору засобами української народної символіки є необхідною умовою їхнього розумового, морального й естетичного виховання. Адже в кожній сфері формування особистості дитини є елементи, на які активно впливає музичне мистецтво, зокрема українська народна музика.

Мета статті – обґрунтувати значення української народної символіки у формуванні інтересу в учнів початкових класів до музичного фольклору, охарактеризувати символи, які найчастіше зображуються в народних дитячих піснях і таким чином виховати позитивне ставлення до музичного мистецтва загалом.

Загальний аналіз останніх досліджень. Сучасний стан музичного виховання у початковій школі характеризується інтенсивним впровадженням народного музичного мистецтва. Спілкування з кращими зразками музичного фольклору вимагає від школярів максимальної активізації художньо-образного мислення, розвитку уяви, фантазії, образних асоціацій, формування повноцінного, цілісного сприйняття світу та системи цінностей, які закладені у змісті народної музики.

В останні роки у музичній педагогіці активно розробляються питання, пов'язані з розвитком інтересу до народної музики, художньо-образного мислення, виховання любові до народної творчості (Л. Калуська, О. Ростовський, О. Рудницька, С. Садовенко та ін.). Особливого значення набуває розвиток зацікавленості до музичного мистецтва, пізнання суті музичного фольклору, потреби залучати учнів до джерел національної культури.

Висвітленню теоретичних питань інтересу до народної музичної культури присвячені праці Г. Гевенюк, Ф. Гумінової, В. Коваль, В. Лозової та ін.

Як відомо, здатність школярів мислити образами найбільш повно й органічно втілилася у фольклорному мистецтві. Сьогодні з'явилося багато музикознавчих досліджень народної творчості; вивчається його виховний потенціал; риси музичної стилістики та жанрове різноманіття (М. Вовк, А. Іваницький, В. Скуратівський, М. Стельмахович, В. Шевчук).

Деякими науковцями фольклор розглядається як синкретичне, цілісно-інформаційне й естетико-філософське явище, яке у своїй багатогранності та різноманітності має особливий емоційний, естетичний, моральний вплив на виховання підростаючого покоління (В. Верховинець, А. Іваницький, Е. Печерська та ін.).

На основі досвіду кращих педагогів-дослідників розроблені концепції, програми музичного виховання і навчання, які ґрунтуються на основі вивчення народної музики (А. Зінченко, О., Г. Падалка, Ростовський, А. Усова, Л. Хлебнікова, М. Яскулко).

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що фольклор – це джерело знань про дійсність, засіб формування найважливіших народних понять про добро і зло, пізнання рідної мови, культури, звичаїв та обрядів. Народна творчість формує національний світогляд, вчить школярів бачити світ очима свого народу, відроджує моральні устої, збагачує новими знаннями, розвиває інтерес до музичної діяльності тощо.

На думку С. Садовенко: «...український дитячий музичний фольклор є важливим фактором збагачення музично-естетичного потенціалу, засобом загального розвитку дітей, чинником духовного та інтелектуального становлення особистості» [6, с.16].

Однією з важливих рис музичного фольклору є зображення внутрішнього світу героїв через дії і взаємини персонажів з навколишнім середовищем. Саме на основі типізації виникли фольклорні символи: (місяць – наречений, тополя – жінка, вітер – вісник тощо).

Український дитячий музичний фольклор, на думку А. Іваницького, це багатожанрова система, що складається із прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів [3, с.211]. Значну частину музичного фольклору, який вивчають учні у молодшому шкільному віці, становить обрядовий фольклор, в який входять твори, пов'язані з живою і неживою природою та їхніми символами: квітами, рослинами, деревами, птахами, звірами, сонцем, місяцем, вітром, хмарами, водою, свічкою тощо. Звернені до різних явищ природи, вони зберігають стародавній вірування, звичаї і традиції.

Розділ дитячого музичного фольклору – один з найбагатших і найпоетичніших серед інших музичних жанрів. При його вивченні, як правило, приділяється увага загальному змісту, художнім образам, музичній характеристиці, але не пояснюється символіка, яка присутня майже в кожному музичному творі, і яка саме допомагає формувати пізнавальні, музичні інтереси учнів.

Музичному фольклору відводиться значне місце у шкільній програмі з музики, у якій передбачено вивчення календарних пісень (колядок, щедрівок, веснянок), родинно-обрядових пісень, дитячого музичного фольклору (количкових, примовок, забавлянок, пісень-казок, небилиць тощо). З метою залучення школярів до народної творчості, розвитку у них музичних здібностей, формування інтересу до кращих зразків народної пісенної творчості, важливо не тільки аналізувати музичні твори з точки зору їх емоційності, образності, ритмічності, динамічності тощо, але й зіставляти, аналізувати, пояснювати образи-символи, які в них зображені. Адже особливо у колядках, щедрівках, веснянках збереглися естетичні і символічні ознаки, пов'язані з слов'янською символікою, віруваннями, звичаями та обрядами. Це має стати для молодших школярів першою сходинкою до справжнього пізнання фольклорного твору, виховання у них любові до рідного краю, природи, формування інтересу до народної музики в цілому..

У багатьох народних піснях, які запропоновані програмою з музики для 1-4 класів зустрічаються образи звірів, птахів, дерев, квітів, рослин, на які вчитель, не звертає увагу, тому що дітям ці образи вже знайомі, але здебільшого, вони не знають їхнього значення. Тому ми радимо при розучуванні пісенного народного репертуару ознайомити школярів із найпоширенішими образами-символами, що зображені у ньому.

Рослини – символи: до них відносяться барвінок, рута, м'ята, любисток, васильки, льон, мак, гарбуз, полин, кропива билинка тощо. Вони здавна уособлювали красу нашої України, міць народу, засвідчували любов до рідної землі. Найчастіше у музичному дитячому фольклорі зустрічаються такі рослини-символи: барвінок – символ весілля; мак – символ краси й ошатності; любисток, васильки – символи весілля, любові; гарбуз –

символ відмови дівчини старостам. Часто у дитячих піснях гарбуз уособлює веселощі, радість («Ходить гарбуз по городі», «Ой, гоп, дини-дини»). Полін, кропива виступають символами гіркого життя; билинка – символ бідності, самотності, сирітства.

У багатьох народних піснях, які вивчають учні у 1-4 класах, головними образами є дерева. Розказуючи про зміст таких пісень доцільно провести невелику бесіду або розповідь про дерева-символи. На нашу думку, такі бесіди дозволять школярам краще засвоїти зміст пісень, зрозуміти зв'язок між музикою і поетичним текстом, і таким чином сприятимуть формуванню у них інтересу до музичного фольклору загалом. Найпоширенішими у дитячі пісенній творчості є калина, верба, дуб, явір, клен, ялина, сосна. («Вербовая дощечка», «Ой є в лісі калина»). «Без верби і калини нема України», так співається в одній із найвідоміших пісень, які діти вивчають у молодшому шкільному віці.

Калина – символ життя, краси, духовності, символ України. Деякі дослідники пов'язують її назву із сонцем, жаром. Цвіт калини – символ краси, незайманості, коли ж калина відцвітає – це знак печалі. Коли калина опускає віття – це сум, а коли чорніє – горе. Здавна існувала традиція висаджувати кущ калин на могилі, яка символізувала жаль за коханим. Коли у пісні зустрічається образ калини, вчитель може провести невеличку бесіду про це дерево: «Люди з давніх віків шанували калину. Не було і мабуть немає хати на Україні, біля якої не росла б калина. Як забіліють квіти калини, дівчата ними коси прикрашали, засушували для ліків. А коли калина дозрівала, її гілки з червоними, яскравими ягодами вішали попід стріхою, взимку клали між шибками вікон. З ягід калини робили цілющий напій, і коли мати провжджала сина в далеку дорогу, напувала його, а з собою давала хліб з калиною. Коли копали криницю коло хати, поруч завжди саджали калину, щоб смачнішою була вода».

Верба – символ весни, побачень, рідного дому. Також уважали, що верба – це дерево згоди, під нею часто збиралися на віче. Під вербами водили хороводи, танки, жінки білили полотна. Вербові котики і сьогодні використовують на Вербну неділю. Існує народна приказка про вербу: «Зацвіла верба – прийшла весна».

З вербою пов'язано багато повір'їв. Так, під час виготовлення пасок на Великдень, піч розпалювали кількома гілочками свяченої верби. У деяких місцевостях України, щоб зупинити град, із хати викидали свячену вербу. У багатьох народних піснях зустрічається порівняння верби з дівчиною, яка має нещасливу долю:

На горі верба рясна
Гарна дівка, ще й прекрасна.
Гарна дівка, ще й вродлива
В неї доля нещаслива

Дуб – символ сили, здоров'я і міцності, довголіття, символ молодого козака. Можна розповісти школярам про те, що коли народжувалась дитина, то в купіль кидали листя дуба, щоб росла міцною як дуб. Коли будували хату, під фундамент часто клали гілки дуба, щоб рід був сильний і довговічний. Як символ подружнього життя та міцного здоров'я згадується дуб у весільних приповідках-побажаннях: «Дарую два дубочки, щоб жили в парі як два голубочки», «Дарую дуби, що в діброві, будьте дужі та здорові».

Клен, явір – символи печалі, смутку, нещастя. Вода, яка тече з-під явора – символ плачу. Під явором оплакували своє горе, листя явора, яке падало в криницю забруднювало воду. У давнину на могилі вбитого козака часто садили явір. Разом з тим ці дерева широко застосовувались у побуті для виготовлення музичних інструментів, а в карпатських селах існував звичай випікати паляниці саме на кленовому листі та садити їх у піч на лопаті, зроблений з клену.

Молодші школярі люблять народні пісні, де зустрічаються образи птахів і звірів. Проаналізувавши музичний репертуар для дітей молодшого шкільного віку, ми побачили, що найчастіше у музичному фольклорі трапляються образи зозулі, соловейка, сокола, голубів, ластівки, ворони, вовка, лисиці, зайця, ведмедя, kota, коня. («Щебетала пташечка», У вишневому садочку», «Прилетіла перепілонька», «Соловейку, сватку, сватку»). Саме тому треба зосередити свою увагу на цих символах.

Зозуля – це символ жінки, матері. У деяких містах і селах у давні часи починали співати веснянки, коли вперше закує зозуля. До зозулі зверталися, щоб накувала довгі роки життя. Вважалося, що коли зранку кує зозуля, вона роздає добру долю, коли співає на могилі, то втішає померлого та живих. В українському фольклорі зозуля – один із улюблених поетичних образів, часто вона порівнюється з дівчиною або молодою жінкою, нещасливою у подружньому житті:

Ой боровая зозуленько,
Чому ти рано не кувала,
Чому правди не казала?
Чужі дівки рано встали,
Щастя долю розібрали,
А я молода опізнилася –
Лиха доля зустрілася.

Соловей – символ веселощів, задоволення, гарного настрою, часом він теж віщує долю. У народі говорили, що голос соловейка – це ознака щастя, а коли цей голос пташка тратить – губиться і щастя. Сокіл, орел – символи сили, відваги, сміливості, мужності, чоловічої краси; ворон, пугач – символи нещастя, плачу, суму.

Серед образів звірів найчастіше у українському дитячому музичному фольклорі зустрічається вовк, який виступає символом страху, жорстокості, жадібності, ототожнює злу силу і втілює підступність. Ведмідь – символ незграбності і сили; йому приписують значну магічну силу: сам лісовик – то його брат, а чорт йому навіть не рівня, бо боїться ведмедя. Заєць – символ рухливості, плідності, а також символ страху, полохливості. Він настільки рухливий, що миготіння сонячних променів часто називають «зайчики». Лисиця – символ хитрощів; кінь – символ дружби, вірності, працьовитості; собака – символ дружби і вірності.

У більшості колискових пісень головним героєм виступає кіт («Котику сіренький, котику біленький»), який символізує спокій, дружбу. Він може бути і добрим духом житла і посланцем зла; охороняти дитину, ловити мишей і чинити шкоду. За народними переказами кіт визнається доброю істотою, другом і охоронцем людини від усього злого, тому у колисанках він виступає добрим символом, охоронцем маленької дитини. Саме по цій причині у давнину колискові пісні часто називали «співати ката».

У пісенному дитячому фольклорі часто зустрічаються образи кози і вівці («Козуню, люблю, пристань до мене»). Коза виступає символом недовіри, примхи, поєднаною з простотою і зручністю. Дуже часто її порівнюють з чортом (або чорта з нею): ріжки, борода, копитця. Вівця – символ простоти і невинності, особливо в ставленні до всього злого.

Зробивши аналіз музичного репертуару, який вивчають учні молодших класів, ми дійшли висновку, що символіка звірів і птахів найчастіше зустрічається у жартівливих дитячих піснях та піснях-небилицях («Танцювала риба з раком», «Я вам, люди, заспіваю» тощо).

Дуже часто у народних піснях для дітей трапляються символи неживої природи: сонце, місяць, зоря, небо, вітер, хмари, сніг, мороз, земля, вода, дорога тощо. Наведемо декілька значень цих символів: місяць – символ нареченого; вітер – вісник; зоря – символ радості, щастя, краси; хмари – символ загрози, гніву, біди; сніг – символ терпіння, холодного серця, розлуки; мороз символ страждання; земля – символ достатку, багатства; вода – символ здоров'я, чистоти, молодості.

Образи квітів та кольорів теж зустрічається у дитячому музичному фольклорі. Найчастіше це такі символи: троянда – символ кохання, здоров'я, гніву і помсти; підсніжник – ніжність, чистота; айстра – сум; волошка – простота, ніжність; ромашка – чистота, невинність, ніжність; Серед кольорів у народних піснях можна побачити червоний колір, який символізує – життя, свободу; жовтий – світло, життя, радість; зелений – мир, спокій, надія; синій – довіру, сум; чорний – сум, горе, печаль; білий – чистоту, невинність.

Поміж важливих чинників, які впливають на формування у молодших школярів інтересу до музичного фольклору засобами української символіки є різноманітні порівняння, які ми рекомендуємо використовувати у роботі з учнями при вивченні музичного репертуару. Наприклад: барвінок – в'ється як барвінок; зелений як барвінок. Вітер – гуде як вітер у порожній димар; у нього вітер в голові. Вовк – вие як голодний вовк, любить як вовк порося. Дуб – великий як дуб, міцний як дуб. Калина – як калина у лузі; як калина при дорозі. Мак – дрібний як мак; нема цвіту як маківочка, нема ріднішого як матіночка. Троянда – ніжна як пелюстки троянди. Небо – блакитне як небо; попав пальцем в небо. Сніг – білий як сніг; з'явився як сніг на голову. Земля – багата як земля; припадає до землі як жайворонок. Сонце – веселий як весняне сонечко; в'яне як цвіт на сонці; материнське серце як літнє сонце. Приблизні порівняння можна використовувати при характеристиці емоційного змісту музики: весела як сонечко, ніжна як ромашка, волошка, красива, урочиста – як троянда; сумна – як калина при дорозі, полохлива як зайчик, грізна як ведмідь; стрибаюча як зайчик, грайлива як котик тощо.

Отже, на нашу думку, формування інтересу у дітей молодшого шкільного віку до народної музики засобами української символіки – актуальне завдання музичної педагогіки. Ознайомлення з музичними творами, використовуючи українські символи, націлює учнів молодших класів на глибше проникнення, сприймання, розуміння їхнього змісту, образів, розширює емоційний досвід учнів, розвиває естетичні почуття, потребу вивчати і виконувати такі твори.

Висновки. Таким чином, використання української символіки при вивченні музичного фольклору допомагає молодшим школярам збільшити об'єм природної та музичної пам'яті, викликає зацікавленість до народних традицій, покращує засвоєння поетичного тексту пісень, розвиває мислення, уяву, фантазію, музичні та творчі здібності, розширює певне коло уявлень про природу, оточуюче середовище, збільшує словниковий запас, формує музичні та пізнавальні інтереси.

1. Губенко І. Народні пісні – національне багатство України і його збереження та популяризація / І. Губенко // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 82-87.
2. Дмитренко М. та ін. Українські символи / М. Дмитренко та ін. – К.: Народознавство, 1994. – 140 с.
3. Іваницький А. Українська народна музична творчість: Посібник для вищ. та сер. учб. закладів / А. Іваницький. – К.: Музична Україна, 1990. – 336 с.
4. Калуська Л. В. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша / Л. В. Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2005. – 320 с.
5. Ростовський В. М., Сидір М. В. Уроки музики. 1-4 класи. Посібник для вчителя / В. М. Ростовський, М. В. Сидір. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2007. – 60 с.